

Слађана Миловановић

ПРИРУЧНИК

ЗА УЧИТЕЉЕ

уз уџбеник Народна традиција за 4. разред основне
школе – *Ризница*

eduka

Слађана Миловановић

ПРИРУЧНИК ЗА УЧИТЕЉЕ УЗ УЏБЕНИК
Ризница – народна традиција за 4. разред основне школе

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
Проф. др Бошко Влаховић

РЕЦЕНЗЕНТИ
Маријетта Радишић, дипл. етнолог и антрополог
Ивана Јухас, проф. разредне наставе
Моња Јовић, дипломирани филолог

ЛЕКТОР И КОРЕКТОР
Маријана Милошевић

КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА, СЛОГ
Тања Ћосовић

ИЗДАВАЧ
Едука д.о.о. Београд
ул. Змаја од Ноћаја бр. 10/1
Tel/fax: 011 3287 277, 3286 443, 2629 903
Сајт: www.eduka.rs e-mail: eduka@eduka.rs

ЗА ИЗДАВАЧА
Ненад Влаховић, директор

ШТАМПА
„*Цицero* – Београд

Прво издање, Београд, 2011. година
ТИРАЖ: 1000

Садржај

1.	Р и з н и ц а	5
	Народна традиција код срба	
2.	Концепција уџбеника	6
3.	Садржаји програма	9
4.	Начини остваривања програма	12
5.	Оријентациони преглед часова по темама	14
6.	Оријентациони годишњи план наставних јединица	15
7.	На млађима свет остаје	17
8.	Носимо, вучемо, превозимо	21
9.	Путовање је најбоље учење	22
10.	Пут широк, врата отворена	26
11.	Весело срце кудељу преде	39
12.	Шором чезе, а Дунавом лађе	44
13.	Од добошара до рачунара	46

Р И З Н И Ц А НАРОДНА ТРАДИЦИЈА КОД СРБА

Култура и уметност, обичаји и веровања, лепота и мудрост живљења чине традицију једног народа. То је нешто по чему се тај народ у окружењу препознаје, то је богатство ума и духа које му помаже да траје и опстаје.

Традиција српског народа богата је, неисцрпна ризница коју треба отворати, откривати, упознавати и тако сачувати од заборава непроцењиве вредности које чине лепоту духа нашег народа. Традиција, обичаји и веровања народна потичу из далеке прошлости: трагови паганства очували су се до данашњих дана. Народно искуство гомилало се вековима: радом, борбом са природом и самим собом, али и вечитим трагањем за новим и непознатим. Као и други народи и наш народ је тражио пут и начин да докучи тајне природе, да је победи и потчини, или умилостиви, и тако измами њену покорност. Тако су настали обичаји и веровања које је српски народ као потомак старих Словена, вековима чувао. Временом, ризница се мењала; некада је била богатија, а када је народ бивао притиснут теретом историје, она је бивала оскуднија. Долазак новог времена и нових генерација, тежња да се иде у корак са савременим светом, као да лагано потискују оно што нам је у коренима.

Не треба заборавити традицију и обичаје, нити их се одрицати. Ако се одрекнемо својих обичаја, чини се, као да се одричемо и својих предака, наслеђа и корена. Постајемо влат са пролећног маслачка коју и лаки развигорац однесе и траг му приметне.

У души и свести народа остала су сећања, па је и мудрост и подвиг то велико народно благо ставити у незаборав.

Слађана Миловановић,
из часописа Народна традиција

Поштоване колеге, учитељице и учитељи

Жеља нам је да вас овај текст, преузет из часописа *Народна традиција* додатно мотивише како бисте, изучавајући ову област, на своје ученике пренели љубав и поштовање према културним и духовним вредностима српског народа.

Младе генерације су склоне да лако прихвате и усвоје оно што им се намеће, не схватајући притом да се на тај начин удаљавају од својих корена и свога наслеђа. То су вредности које морамо чувати, то су најјаче и најлепше нити које су вековима уткане у душу нашег народа. Оне вредности које припадају нама, свакако треба познавати и поштовати, али све оно што чини наше богатство, морамо упознати, чувати и неговати. У том великом и значајном задатку школа и учитељи имају неизмерно важну улогу.

У вртлогу будућих времена, младе генерације биће вам због тога безгранично захвалне; јер

*Ако један народ жели будућности,
треба да памти своју прошлост,
да чува корене и негује традицију.*

КОНЦЕПЦИЈА УЦБЕНИКА

Уџбеник Народна традиција – Ризница, за четврти разред основне школе обухвата садржаје предвиђене наставним програмом и рађен је према предвиђеним стандардима. Обрађујући садржаје из области народне традиције од 1. до 4. разреда, ученици су, сходно своме узрасту, могли да стекну одређена знања и представе о богатству наше прошлости и лепоти наше културе, језика, обичаја и веровања.

У четвртој разреду наставни програм из ове области проширује се новим темама. То су: *Традиционални облици традиционалних средстава* и *Народни музички инструменти*.

Изучавањем ових тема, ученици ће упознати многе, већ заборављене, облике транспорта и транспортних средстава као и народне музичке инструменте са пратећим фолклорним обележјима простора и времена у којима су настали. Тако ће и они моћи да разумеју да су наши преци водили један сасвим другчији живот који је њима данас углавном непознат. Поред тога, овај уџбеник на јасан и непосредан начин представља ученицима како се садржаји наше народне традиције преносе са једне на другу генерацију.

Бака и дека својом топлом бајковитом причом воде своје унуке кроз време и прошлост. На том необичном путу, али и на путу до Шарених Ливада, деца на занимљив начин обогаћују своја знања из наше прошлости и културе и оплемењују душу лепотом нашег језика, обичаја и веровања.

Као што живот детета почиње у породици тако и наша прича креће управо из породичног дома. Показујући им колевку њихових предака, бака испреда причу о доласку новорођеног члана у породично гнездо, о успаванкама, повојници, крштењу, кумству. Тако је најлепши тренутак у животу сваке породице, долазак новорођенчета, украшен песмом, здравицама и другим обичајима које српски народ никада није заборавио. Ове садржаје уџбеник обрађује поглављем *На млађима свети остаје*.

Рад је неопходна човекова потреба и услов за нормалан живот и опстанак. У том свом раду човек је морао да одређене ствари и предмете преноси са једног места на друго, користећи притом сопствену снагу или снагу животиња које је гајио. Тако су временом настајали разни облици транспорта и транспортних средстава. У поглављу *Носимо, вучемо, превозимо* ученици ће стећи јасну слику о овим облицима људске делатности. Народ је рекао: *Путовање је најбоље учење*, па деда и бака са својим унуцима, у шареној кочији, крећу на пут до Шарених Ливада. Успут свраћају до сеоског записа, а онда настављају потоком поред башти и повртњака. Ту се деци приповеда о животу малих чобана и разним свиралама које су некада правили.

Изласком на *Царски грум* буди се дечија радозналост па се отвара прича о путовањима у далекој прошлости. Деца ће из

дедине приче сазнати какви су били путеви у далекој прошлости, ко је њима путовао, где су е уморни путници одседали. Бака ће им причати о гостопримству и кући увек отвореној за путника намерника. Ове и друге приче обухваћене су поглављем *Пути широк, враћа отворена*.

Доласком у Шарене Ливаде деца се сусрећу са предивном сликом косидбе коју осим косача употпуњују момци и девојке својом песмом и игром. Ту је и велика изложба предмета из прошлости чију намену објашњавају њихови власници. Жене и девојке, седећи на старим пањевима, преду, плету или везу и причају деци о прелима, комишању и свадбеним обичајима из њихове младости. Ту се чује и звук фруле, трубе, тамбуре, а најчешће гајди, без којих се некада није могло замислити ни једно народно весеље. Све ове садржаје обрађује поглавље *Весело срце кудељу преде*.

Враћајући се из Шарених Ливада наши путници пролазе поред реке. Тако се прича наставља о томе како се некад пловило рекама. Деда ће им причати о балвану, чуну, лађи, пароброду, о томе шта је плићак, али и о значају ћуприја, мостова у прошлости. Како је то некада било, прича се у поглављу *Шором чезе, а Дунавом лађе* (шајке.)

По повратку кући, деца ће, пуна дивних утисака, послати родитељима електронско писмо. То је леп повод да им бака исприча како су се некада објављивале и преносиле вести у селу и граду. *Од добошара до рачунара* пут је био дуг и занимљив.

Тако су бака и дека, лако и ненаметљиво, провели децу кроз наше програмске садржаје који су у уџбенику хронолошки повезани и чине јасну и смислену целину. Фонд речи и појмова којима ученици располажу, допуњен је новим појмовима на крају књиге.

Народни језик и књижевност су саставни део нашег културног блага. Тако су народне пословице, загонетке, питалице, брзалице, као најлеши драгуљи прошарали читав уџбеник и обогатили његов садржај. Ту је и понеки ребус, да код ученика обогати мисаону активност.

Одређени наводи као што су: размисли, одговори или пронађи, прочитај – упућује ученике на одређене истраживачке задатке. Наша радионица буди код ученика креативност и наводи их да се и сами укључе у практичан или мисаоно стваралачки рад.

Боје у уџбенику су топле, илустрације пригодне, па додатно доприносе његовој лепоти и раскоши.

На самом крају уџбеника стоји обраћање ауторке која ученицима упућује поруку и жељу да чувају и негују традицију као наше велико културно и духовно благо.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

НА МЛАЂИМА СВЕТ ОСТАЈЕ

Успаванке – бакина прича о старој колевци у којој су спавали преци њених унука – отац, стричеви и тетке; успаванке које је над том колевком и она певала својој деци желећи да буду лепа, здрава и напредна (примери)

Повојница – свечаност која се у кући приређивала у част мајке и новорођенчета; даривање мајке и бебе, народне здравице

Крштење – чин који се обавља најчешће у цркви уз присуство кума и свештеника; наша најчешће народна имена

Кумство – највеће духовно сродство међу људима поштовање и чување кумства; шта је то „опроштај кумства

НОСИМО, ВУЧЕМО, ПРЕВОЗИМО...

Разни облици транспорта – ношење воде са извора или бунара, ношење намирница на пијаци, ношење детета у колевци на леђима; вучење дрва из шуме коњском запрегом, вучење жита у млин и брашна из млина; превозење сена са ливаде – запреге (коњска и воловска)

ПУТОВАЊЕ ЈЕ НАЈБОЉЕ УЧЕЊЕ

Запис – Дрво под којим мештани праве литије или заветине
молећи свеца заштитника да им да родну годину.

Засвирала свирала – како су некада живели мали чобани;
прављење свирала од зове, врбе, листа, дрвета,
пера црног лука...

ПУТ ШИРОК, ВРАТА ОТВОРЕНА

Путеви у далекој прошлости – путеви старих Римљана:
Цариградски друм (Будим–Београд–Ниш–Софија–
Цариград), Дубровачки пут (Дубровник, Ниш, Софија,
Цариград); Војске Авара, Хуна, Турака уништавале су
ове путеве

Путници – трговци, занатлије, гласници, писмоноше,
путописци, монаси, ходочасници, разни уметници; први
познати ходочасник – Сава Немањић

Начини путовања – пешачење, јахање на коњу, магарцу, мули
Каравани – веће или мање групе путника углавном трговаца
који су путовали на коњима; кретање каравана
Дубровачким или Цариградским друмом, доношење
разне врсте робе

Кириције – газде каравана који су пратили своје караване,
закључивали послове, уговарали нове погодбе,
наплаћивале кирију...

Гостионице, ханови, караван – сарај – прихватилишта и
коначишта каравана; како путописци описују ханове и
караван – сарај

Гостопримство – бакина прича о томе како су се некада у кући
њенога деде дочекивали гости послужење, вечера,
гуђење уз гусле „Гусле моје, овамо те мало... гусле у
свакој кући, али и на свим народним и верским
светковинама; гусларске народне песме сакупљао их и
записивао Вук Караџић

У домаћиновој кући – запис немачког путописца Ото Дубислава
Пирха (*Путовање по Србији*)

Запреге – коњске и воловске запреге користили су некада људи са села кад су у варош односили и отуд доносили разне намирнице

На варошким улицама – дедина прича о томе како су некада пазарним даном изгледале улице у вароши; чезе и фијакери превозили су варошку господу

Кочијаши – бавили су се превозом путника и ствари; кочије су им биле просте или покривене арњевима; увек су били уредно обучени, а при возњи су певали да путнике развеселе

Рабације – сељаци из околине градова; воловском запрегом превозили су еспап из вароши у варош

ВЕСЕЛО СРЦЕ КУДЕЉУ ПРЕДЕ

Косидба – шта су наши путници видели у Шареним Ливадама; дедина прича о косидби; посетиоци на косидби: културноуметничка друштва, велика изложба предмета из прошлости, надметање жена у причању обичаја из прошлости (мобе, жетва, вршидба, прела, свадбе и венчања...)

Комишање – романтична прича једне баке о томе како је као девојка проводила топле јесење вечери на комишању

Свирај свирче, немој ситиши – Прича о фрули, инструменту који се увек могао чути на прелима и седељкама

Искочи сјајна звезда из златној сјола – бакина прича о свадбеним обичајима у прошлости: веридба, буклија, кићење капије, венчање у цркви и свадба у младожењиној кући

Гајде – инструмент који се могао чути на сваком народном весељу: свадбама, вашарима, саборима; зурле, тупан и бубањ – сачували су се само на југу Србије

ШОРОМ ЧЕЗЕ, А ДУНАВОМ ЛАЂЕ

Како се некада путовало рекама – балван, чун, лађе, пароброд
Прелаз преко реке – плићак, брвно, скела, ћуприје, мостови

Од добошара до рачунара – бакина прича о томе како су се преносиле вести у прошлости (добошари, телали, татари; честитке и разгледнице из прошлости.

НАЧИНИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Како нас концепција уџбеника води кроз време и прошлост, обрађујући притом предвиђене садржаје, учитељ/учитељице у остваривању програма може служити различитим средствима и методама које на одговарајући начин могу приближити деци понуђено градиво.

У раду са ученицима четвртог разреда може се обилато користити њихово искуство, али и знања из ове области стечена у претходним разредима. Ученици овог узраста имају одређенији став и показују јаснија интересовања према нашој традицији, култури и обичајима. Тако се све њихове активности значајне за наставу овог предмета могу проширити, додати, а то ће допринети бољем усвајању наставних садржаја.

У непосредном раду ученици се најчешће усмеравају на посматрање и запажање појединих предмета или догађаја везаних за наставне садржаје. То могу бити разни предмети из прошлости, слике, фотографије или други дидактички материјал који је припремљен за одређени час. Узраст ученика и њихова зрелост омогућава да се ту постигне и извесно описивање, то јест вербално или ликовно изражавање појединих запажања. Истраживачки рад се може организовати читањем одговарајућих текстова из наше литературе, претраживањем интернета и информисањем одељења о прикупљеним подацима. Вођење разговора (интервјуа) и записивање сећања старијих особа може употпунити личну или разредну збирку о обичајима из прошлости. Тако ће бити јаснија слика о томе како се обављала жетва, вршидба, како су изгледала прела, посела, комишања... Сакупљање и записивање пословица, загонетки, питалица, брзалица, бројалица, здравица и др. упутиће ученике у богату ризницу народне књижевности. На нивоу одељења или школе успешно се може организовати прикупљање занимљивих и

заборављених предмета који су некада чинили свакодневни живот обичног човека. То може бити старо земљано или дрвено посуђе, делови одеће, делови старог намештаја, фотографије, разгледнице, књиге, алати којима су се људи служили и многи други предмети. Од сакупљеног материјала може се направити етно-кутак или етно-учионица у школи, а у њој се може изводити настава народне традиције. Поводом великих празника Божића, Светог Саве, Васкрса, Ђурђевдана, кроз дидактичке и едукативне игре, ученике треба упутити у наше бројне обичаје: уношење Бадњака, долазак положајника, паљење славске свеће и резање славског колача, фарбање ускршњих јаја, плетење ђурђевданских венаца и других обичаја из наше традиције.

Наставни процес може бити обogaћен и другим активностима у оквиру школског програма. Организоване посете музеју, етно – селу, етно – кући, омогућују ученицима да конкретно, у одређеном амбијенту, осете дах прошлости и упознају дате садржаје. Сарадња школе са локалним културно-уметничким друштвом, удружењем жена, удружењем гуслара, фрулаша и другим организацијама, додатно ће учинити рад занимљивим, а то ће код ученика подстицати мотивацију и радозналост. Родитељи ученика, у зависности од њиховог знања, могућности и жеља, такође могу бити учесници у реализацији програма.

Бројне су и неисцрпне могућности које учитељ/учитељица може користити у реализацији садржаја из ове наставне области. Који ће од предложених начина учитељ/учитељица обратити зависи од садржаја наставне јединице, од његове креативности и умешности, као и могућности које му школа пружа.

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ПРЕГЛЕД ЧАСОВА ПО ТЕМАМА

НАЗИВ НАСТАВНЕ ТЕМЕ	Број часова по теми	Број часова за	
		обраду	Утврђивање
<i>На млађима свети осџаје</i>	4	4	/
<i>Носимо, вучемо, превозимо</i>	1	1	/
<i>Пушовање је најбоље учење</i>	3	2	1
<i>Пути широк, вратића отворена</i>	14	13	1
<i>Весело срце кудељу преде</i>	4	3	1
<i>Шором чезе, а Дунавом лађе</i>	2	2	/
<i>Од добошара до рачунара</i>	6	4	2
Укупно	34	29	5

**ОРИЈЕНТАЦИОНИ ГОДИШЊИ ПЛАН НАСТАВНИХ
ЈЕДИНИЦА**

НАСТАВ- НА ТЕМА	ЧАС ПО РЕДУ	НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	ТИП ЧАСА
На млађима свет остаје	1.	Успаванке	обрада
	2.	Повојница	обрада
	3.	Крштење	обрада
	4.	Кумство	обрада
Носимо, вучемо, превозимо	5.	Разни облици транспорта	обрада
Путовање је најбоље учење	6.	Запис	обрада
	7.	Засвирала свирала	обрада
	8.	Сређивање етно- кутка	практични рад
Пут широк, врата отворена	9.	Путеви у далекој прошлости	обрада
	10.	Путници	обрада
	11.	Начини путовања	обрада
	12.	Каравани	обрада
	13.	Кириције	обрада
	14.	Гостионице, ханови, караван сараји	обрада
	15.	Гостопримство	обрада
	16.	Гусле моје, овамо те мало	обрада
	17.	У домаћиновој кући	
	18.	Запреге	обрада
	19.	На варошким улицама чезе, фијакер	обрада
	20.	Кочијаши	обрада

НАСТАВНА ТЕМА	ЧАС ПО РЕДУ	НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА	ТИП ЧАСА
Пут широк, врата отворена	21.	Рабације	обрада
	22.	Пут широк, врата отворена	утврђивање
Весело срце кудељу преде	23.	Косидба	обрада
	24.	Комишање	обрада
	25.	Свирај свирче, немој стати фрула	обрада
	26.	Искочи сјајна звезда из златног стола	обрада
	27.	Гајде	обрада
	28.	Весело срце кудељу преде	утврђивање
Шором чезе, а Дунавом лађе	29.	Како се некад пловило рекама	обрада
Од добошара до рачунара	30.	Прелаз преко реке	обрада
	31.	Добошари	обрада
	32.	Телали	обрада
	33.	Татари	обрада
	34.	Сличица и реч – ето радости	практични рад
	35.	Годишње понављање градива	утврђивање
	36.	Одељенска приредба на крају школске године	практични рад

Тема: НА МЛАЂИМА СВЕТ ОСТАЈЕ

1. УСПАВАНКЕ

На почетку школске године обично се у школи води разговор о томе како су ученици провели летњи распуст. Баке и деде радо проводе време са својим унуцима приповедајући им приче и догађаје из своје прошлости. Као мотивација за почетак овога часа, може послужити поетски текст чика Јове Змаја *Око старе мајке*, који се налази на почетку уџбеника. После изражајно прочитаног текста повести са ученицима разговор:

- О чему је „стара мајка приповедала малишанима?
- Од кога је она чула ове приче „негда давно?
- Како разумеш стихове : „Те ће приче сада деца да усвоје душе приме?
- Објасни стихове: „Такве приче, к'а и песме дуже трају него људи.
- О чему би желео/желела да ти прича твоја бака?
- О чему бака и деда радо причају својим унуцима?

(О доживљајима из свога детињства, о дружењу са својим вршњацима, играма, обичајима, пословима које су обављали, о догађајима о којима су слушали од својих старијих.)

Кроз градиво овог уџбеника водиће нас бака и деда са својим унуцима који су ваши вршњаци. О чему су они разговарали, где су путовали и шта су деца ново научила, сазнаћемо читајући кроз овај уџбеник.

Путовање у прошлост, упознавање и доживљавање тог времена улепшавају нам стари предмети који се којекуда, могу наћи свуда око нас. Сваки од њих је прича за себе и на себи носи трагове свога времена. Тако је бака својим унуцима, у тексту *Успаванке*, испричала топлу причу о старој колевци која је, у мноштву других предмета, деци скренула највећу пажњу.

Прочитајте њену причу више пута.

- Како се то „некада давно другачије живело него данас?
- Какве су биле породице и како су живели њихови чланови?
- Који догађај је уносио највећу радост у сваку породицу?

– Ко је све спавао у дрвеној колевци о којој бака прича својим унуцима?

– Зашто је она тада била најсрећнија?

– Ко је и од чега направио ову колевку? (Још увек се у нашем народу негује обичај да мајчин отац, кад се роди дете, своје унучету поклони креветац или колевку.)

– Како је мајка успављивала своју децу? (Љуљала их и певала им успаванке.)

– Зашто је мајка песмом успављивала своју децу?

– Које успаванке је она певала? Пронађи још неку успаванку, прочитај и објасни мајчине жеље.

– Ко је још, осим мајке, љуљао и успављивао бебу? (Баке, тетке, сестре са жељом да дете расте, да буде лепо, здраво и напредно.)

Покушајте да на часу оживите бакину причу. Донесите из етно-учионице дрвену колевку. Деца ће љуљајући лутку у њој оживети бакине речи, проширити причу и певати успаванке које су пронашли и научили.

Ако у вашој учионици не постоји дрвена колевка, покушајте да је у старијим домаћинствима пронађете и видите како изгледа. Она може бити различитог облика, величине и лепоте, зависно од могућности, вештине и маште њеног мајстора.

– Зашто домаћин усељењем у нову кућу, поред осталих предмета (славска икона, наћве са брашном, пуна тестија воде) уноси и колевку?

Колевка је симбол рађања новог живота. Њоме домаћин изражава жељу да се у новој кући настави живот рађањем нових потомака. То је његова највећа жеља. Она употпуњује циљ и смисао грађења нове куће.

Подсетите ученике на прикупљање предмета из прошлости, одговарајућих слика, фотографија, текстова за уређивање етно-кутка у учионици.

2. ПОВОЈНИЦА

Некада се тешко стизало до породиштва у удаљеној вароши. Мајке су често рађале децу код куће. У том чину

помагале су им старије жене, сусетке или рођаке. Оне су тада имале улогу бабице. Ишчекивање и неизвесност прекидао је плач новорођенчета. То је био најсрећнији тренутак у породици. Нарочиту радост доносило је рођење мушког детета. (Да се не прекине породично презиме, да се не „угаси славска свећа, да се настави породична лоза.) У неким крајевима отац или деда су пуцањем из пушке у ваздух објављивали радосну вест.

За долазак новорођенчета у кућу везани се многи народни обичаји и веровања.

Веровало се да су мајка и беба тих дана најосетљивије, да су подложне утицају урока, вештица и других злих сила. Веровало се да ноћу долазе суђаје да детету учине неко зло. (Прочитати бајку *Трнова ружица*.) Тако се у соби породиле није гасило светло, а поред ње су седеле жене чувајући њу и новорођенче.

Кад мајка и беба ојачају у кући се приређивала свечаност. Мајка породиле или друга ближа рођака доносила је детету повојницу. То је шарена, лепо украшена трака којом се беба повијала. Мајка и беба су добијале и друге дарове: погачу, новац, пешкир, гранчицу босиљка. Ова погача, као и цео обичај, зове се повојница.

У породици се спремао свечани ручак за најближу родбину. Сви су наздрављали за срећу новорођенчета: да буде живо и здраво, срећно и напредно на радост својих родитеља. Обичај је у нашим крајевима, кад се у кући роди нови члан, да отац или деда у дворишту посаде воћку или украсну биљку (трешњу, јабуку, липу...) да упоредо расте са новим чланом породице.

Водити разговор са ученицима:

Ако је у вашој породици или родбини прављена повојница, опишите тај догађај.

3. КРШТЕЊЕ

Крштење је изузетно важан и свечан чин у животу детета. Обавља се у првој години живота, кад дете мало одрасте. Том догађају обавезно присуствује кум који је венчао родитеље и који је детету дао име. Најчешће се крштење обавља у цркви где главни део обреда обавља свештеник. Кум свој кумче обавезно дарује капом и белом *крзницом* или кошуљом. Верује се да чином крштења дете добија свог анђела чувара.

После крштења, у породици се приређује велика свечаност. Обичај је да се тек крштено дете дарује новцем да би се тек онда сазнало његово име.

Некада су мушка деца добијала имена својих предака, оца, деде или прадеде. Тако се једно име често у породици понављало. Кумови су деци давали имена и по црквеном календару. Дете је добијало име свеца чији је датум најближи дану дететовог рођења. Јован, Ђорђе, Стефан, Илија, Петар, Михаило су нека од имена светаца који се славе у нашем народу.

Нека наша народна имена настала су од назива биљака: Биљана, Цвета, Смиља, Босиљка, Ружа, Невена или Јагода, Малина, Дуња...

После прочитаног текста у књизи водити разговор са ученицима:
– Сети се још неког имена које је настало по цвету или некој другој биљци (Јоргованка, Љубица, Јасминка и сл..)

– Да ли знаш по коме си добио/добила своје име?

– Да си ти кум/кума – које би имео дао свом кумчету?

– Нацртај табелу. У једну колону упиши називе биљака, а у другу имена настала од тих биљака.

– Прочитај у црквеном календару сва народна имена по азбучном реду. Заокружи она која ти се допадају.

– Ако си присуствовао/ала нечијем крштењу, опиши га.

Покажи фотографије са тог догађаја.

4. КУМСТВО

Каже се у нашем народу да је кумство највеће духовно сродство. Оно се преноси са колена на колена у породици. Нека кумства трају и до 200 година. Ако кум живи у даљини, на позив за крштење обавезно долази или поштом шаље име за своје кумче.

Ако се деси да кум нема синова, онда кумство преузима његова кћер. Ако из неких разлога кумство мора да се прекине, онда се одлази најстаријем члану кумове породице и моли за *оiproшitaj kumstva*. Кад се опроштај добије тражи се ново кумство.

Кумство се никада не одбија. Позив за кумство сматра се чашћу и великом срећом. Кум се поштује, од њега се не узима зајам, нити му се нешто замера. У нашем народу се каже: На небу Бог, на земљи кум.

Разговор са ученицима:

- Ко је први кум у хришћанству? (Свети Јован који је крстио Исуса Христа на реци Јордану.)
- Да ли знаш ко је твој кум? Где живи?
- Да ли су твоји родитељи некоме кумови?
- На које свечаности се позивају кумови?

Тема: НОСИМО, ВУЧЕМО, ПРЕВОЗИМО....

5. РАЗНИ ОБЛИЦИ ТРАНСПОРТА

У свакодневном животу, у својој борби за опстанак, човек је одувек имао потребу да се бави некаквим послом. У почетку су то, вероватно, били најобичнији облици преношења некаквог терета: преношење дрвета или камена за прављење примитивних кућа, преношење уловљене дивљачи, преношење основних ствари у потрази за новим стаништем. Припитомљене животиње помагале су да терет буде већи, а настанком запреге преношење

или превозење је било брже и сигурније. Тако су временом настајали први облици транспорта.

Тражити од ученика да прочитају текст уџбеника и посматрају слике у њему.

– Како су мајке некада доносиле воду са извора или бунара? (Показати деци како се на рамену носила обрамица са тестијама или кофама пуним воде.)

– Како су мајке носиле мало дете на њиву?

– Шта је љуљка? То је мали, шарени, вунени ћилим који за сва четири угла има привезане вунене *ујрџие* или канапе. Ови канапи се вежу између два дрвета и у љуљци дете спава док мајка ради на њиви.

– У чему су жене пазарним даном носиле робу на пијац? (У вуненим торбама, плетеним корпама, дрвеним чабрицама.)

– Чиме су људи преносили воће и поврће из башти и воћњака? (Велике плетене корпе – батаре; плели су их корпари од врбовог прућа и продавали на вашарима и пијацама.)

– Шта су људи превозили коњском или воловском запрегом? (Кукуруз и пшеницу са њива, дрва из шуме, сено са ливада, брашно из млина и др.). Присетите се још неких примера преношења или превозења из прошлости.

ЗАКЉУЧАК: Транспорт је: _____.

Упореди: Како се данас преноси или превози роба? Како се путује? Које су предности и мане данашњег транспорта?

Тема: ПУТОВАЊЕ ЈЕ НАЈБОЉЕ УЧЕЊЕ

Од овог места у књизи, дружимо се са нашим водичима кроз време и прошлост, који ће нам својом причом сажети нека временска растојања и осветлити слике из далеке прошлости.

Бака и деда са својим унуцима, у кочији покривеној вуненим изатканим ћилимом, крећу на пут до Шарених ливада. Свака њихова прича, жива и топла, обојена емоцијама, шири дечије видике и оплемењује њихову душу. Нижу се сећања из

далеких дана бакиног и дединог детињства, сећања када је летњи дан на ливадама и пашњацима, поред стада оваца, био кратак за њихове дечије игре и дружења. Присећају се они, топлих јесењих вечери када је са сеоских прела месечином пловила девојачка песма, или када се после завршеног комишања играло до дубоко у ноћ, уз топли звук момачке фруле. Људи су тада били блискији, упућени једни на друге, а изговорена реч је имала и цену и тежину. Своје детињство, бака и деда су проводили са својим прецима, слушајући од њих приче од далеким путовањима, о дугим караванима који су из удаљених места доносили скупоцену робу у наше крајеве. Кућа је увек била отворена за путника намерника, а гостољубље и гостопримство израз велике части, образа и поштовања.

У Шареним ливадама наше путнике очекује предивна слика, чудесан слој прошлости и садашњости; надметање у раду, песми и игри, лепом говору – вредностима које су одувек красиле наше народно биће.

Живот је текао, време је остављало своје трагове. Преци су нам у наслеђе оставили духовно благо које ће нас и наше потомке хранити, јачати и крепити у борби против заборава.

Дуге су и неисцрпне биле приче наших путника, приче јасне, живе, сликовите, као предивна прочитана књига, која после затворених корица још дуго остаје у нашој души и нашем сећању.

6. ЗАПИС

Српски народ, као потомак старих Словена, одувек је поштовао, неговао и гајио биљни свет, који је чинио неодојиви део народног живота. Природа је удахнула биљкама моћ да лече, штите и чувају од зла, да доносе срећу и здравље.

Тако се верује да посебну заштитничку снагу и моћ има запис. То је велико и лепо дрво, јабука, орах, липа или храст. Расте обично поред извора или усамљено у пољу, окружено њивама и родним пољима. О литијама и заветима испод записа се окупљају мештани. На кори дрвета урезају крст и оките га венчићем од пољског цвећа. После очитане молитве, заједно са

свештеником, иду кроз село, а онда преко житних поља, винограда и ливада. На челу поворке носи се велики крст и икона свеца заштитника који се слави тога дана. Мештани певају песме и молитве којима моле Бога за родну годину.

Обрада ове наставне јединице најбоље се може реализовати управо испод записа. Ученици сеоских школа ово место могу обићи на једнодневном излету. За ту прилику пригодно је позвати неког од старијих мештана који ће деци на занимљив начин испричати причу о ношењу литије и запису. Са таквом особом учитељ треба претходно да се договори како би саговорник био спреман за разговор са децом.

У градским срединама литије се крећу одређеним улицама и око цркве.

После прочитаног текста водити разговор са ученицима:

- Ког свеца ваше место слави као свога заштитника?
- Како се у вашем месту организују литије или заветине?
- Како се још зову ове поворке?
- Шта се носи на челу поворке?
- Ако се био/била учесник поворке, испричај како је то било?
- По веровању нашег народа какву снагу и моћ има запис?
- Како се запис поштује и чува?
- Ако у твом месту постоји запис, обићи га и опиши,
- Напиши литерарни састав на тему *Прича старог записа*.

7. ЗАСВИРАЛА СВИРАЛА

Деца су одувек волела да се баве свирањем. Најчешће продавана играчка на саборима и вашарима била је свирала. Дрвене фрулице, изрезбарене двојнице или мале глинене окарине, биле су најлепши дар који су баке и деде доносиле својим унуцима. Њихове мелодије чуле су се на пашњацима и ливадама праћене звуком звона са њихових стада.

Србија је некада била земља сточара. Није се могла замислити сеоска кућа без стоке. На запуштеним и закоровљеним површинама које се данас често могу видети,

некада су се белела стада оваца. Деца су у овом послу имала огромну улогу. Живот малих пастира био је испуњен песмом, свирком и бескрајним чобанским играма. Бака и деда, наши водичи, радо се сећају дана свога детињства и деци испредају топлу причу о свиралама која су настајале у вештим рукама њихових вршњака. Правили су их од зове, леске, врбе, од стабљике бундеве или пера црног лука, а свирка је била неизоставни део њихове веселе дечије игре.

Обратите пажњу на бакину и дедину причу у уџбенику. Ту су и упутства за прављење разних свиралица. Мотивишите ученике да сами направе своју свиралу. Направите на часу оркестар.

Отпевајте са децом неку стару пастирску песму: Чобан тера овчице или Ој овчаре, млади јаганичаре, Чај горо, лане моје, причувај ми овце...

8. СРЕЂИВАЊЕ ЕТНО- КУТКА

Ако сте у претходна три разреда као изборни предмет имали Народну традицију, онда сте свакако навикли своје ученике да сакупљају и чувају предмете из прошлости. Вероватно су научили да се према тим предметима односе с поштовањем, јер су они верни сведоци времена, које је далеко иза нас. Сваки предмет, изанђао и прашњав, зарђао или окрњен, носи своју причу. Чува по неку тајну о некадашњем, давном и већ заборављеном.

Од свих предмета које су деца сакупила можете у школи или својој учионици направити сјајну збирку која ће деци сликовито дочарати какав је био живот њихових предака у прошлости. Можете их класирати на предмете из покућства, делове одеће и обуће, алате, старе фотографије, слике, текстове и разне чланке у којима су представљени детаљи прошлих времена.

Предмети из покућства могу бити: софра, столице, треношке, старе полице...

Старо посуђе може изузетно обогатити вашу збирку: наћве за мешење хлеба, потамнеле дрвене карлице, ведрице у којима се чувао сир и кајмак, дрвени заструг, стари земљани лонци, тестије за воду, обрамице, нагарављени и улубљени бакрачи у којима се изнад огњишта грејала вода, осушени вргови и тикве, ибрик, црепуља, сач, сацак, машице и многи други предмети.

Велики део живота жене су проводиле стварајући одевне предмете, делове постељног рубља, чинећи топлијим и удобнијим живот својих укућана. У свакој кући морао се наћи разбој за ткање, гребени којима се некад рашчешљавала вуна и кучина, преслица, вретена, мотовило за намотавање пређе...

У акцији прикупљања предмета и уређивања вашег кутка можете укључити и родитеље који то желе. При обради одређених наставних јединица употребите адекватне експонате. Час ће бити ефектнији, снажнији.

Тема: ПУТ ШИРОК, ВРАТА ОТВОРЕНА

Напуштајући уске сеоске путиће поред њива и воћњака, кочија наших путника излази на друм, широк, прав, царски. Ту се отвара друга прича о путевима и путовањима у далекој прошлости.

За обраду наредних лекција учитељ треба да припреми одговарајуће текстове, пригодне слике и фотографије. Добро је систематски обогаћивати етно – збирку и са ученицима уређивати етно – кутак у учионици.

9. ПУТЕВИ У ДАЛЕКОЈ ПРОШЛОСТИ

Постављањем питања која се налазе у уџбенику може се пробудити дечија машта и радозналост:

- Какви су били путеви у прошлости? Ко их је градио?
- Ко је њима путовао?
- Чиме су се људи превозили некада, кад није било аутомобила, возова, аутобуса?

Одговоре на ова питања и сликовито представљање тог далеког времена, ученици ће наћи у приповеци *Прича старої друма* Бранка Ћопића. После читања текста на часу може се водити разговор о утисцима и запажањима ученика.

- Са киме је стари друм разговарао једне летње ноћи?
- Ко су били градитељи старог друма?
- Које су војске преко њега прелазиле?
- Како се стари друм тада осећао? Шта је све запамтио?
- Шта га је на крају приче развеселило?

Учитељ/учитељица може на географској карти да покаже ученицима важне путне правце који су тада водили кроз Србију.

У далекој прошлости људи су путовали и преносили робу колским и пешачким путем. Колски путеви нису наставили традицију чувених римских путева (широки, уредно поплочани, гранитни.)

Турци су мало водили рачуна о одржавању путева. Поправљали су их ускључиво када су припремали неки војни поход. Ратни походи су били погубни за изглед путева. Услед проласка великог броја људи, коња и тешког наоружања сви путеви су страдали.

Пешачки путеви нису били подесни за колски саобраћај. Њима су пролазили пешаци и натоварене животиње које су чиниле караване. Каравански путеви на многим деоницама нису прелазили ширину од 1,5 до 2 метра. Понегде су били грубо поплочани, или пажљиво уређени да би се лакше кретале товарне животиње. Искусни путници на добрим коњима прелазили су на тим путевима око 60 км дневно. Каравани су напредовали спорије, нарочито кроз непрегледне густе шуме.

(Прочитати у уџбенику запис енглеског путописца
Вилијама Кинглаја, 1834. год.)

Шта је то?

Да није вито и превито, би до неба дохватило. (пут)

10. ПУТНИЦИ

Ко су били путници који су путовали нашим друмовима? Како их ученици замишљају? Могу ли их описати?

Најчешћи путници у прошлости били су трговци, занатлије (зидари, неимари), уметници (сликари, иконописци), гласници и писмоноше, монаси и ходочасници.

Из Европе српским друмовима пролазили су страни трговци, дипломатски изасланици, уходе и путописци.

Трговци су стално били у покрету. Кретали су се непрекидно у караванима, најчешће Цариградским и Дубровачким друмом. Они су најчешће одседали у шехерима и касабима које су се налазиле дуж ових путева.

Занатлије – зидари, неимари – често су радили на изградњи великих грађевина (манастира, утврђења....)

Уметници – сликари, иконописци – сликали су иконе у црквама и манастирима.

Гласници и писмоноше су преносили важне поруке значајним људима.

Путописци су људи који су путујући описивали крајеве кроз које су пролазили и живот људи у њима. Захваљујући путописцима (Феликс Каниц, Коле, Вилијам Канглај и други) ми данас имамо сачувану слику ових крајева у давно минулим временима.

Најчешће су путовала свештена лица, монаси и ходочасници. Прикупљали су прилоге и милостињу за манастире или су путовали до разних светих места.

Путовања је било и међу владарским породицама које су удајом или женидбом својих чланова стварале породичне везе.

После прочитаног текста у уџбенику од стране ученика и учитељског излагања, поновити изложено градиво. Ако је учитељ/учитељица припремио слике средњовековних путника, анализирати њихов изглед, одећу, начин облачења.

11. НАЧИНИ ПУТОВАЊА

Неуређеним и лошим путевима путници су могли да путују пешке, јахањем и запрегом.

За многе путнике пешачење је било једини начин путовања. Такво путовање је било споро и заморно.

Много лакше је било путовање јахањем на магарцу, мазги, мули, а најчешће коњу. Тако је замор био мањи, а товар који се могао понети знатно већи. Неки су са собом водили и посебне товарне животиње. Путовање на коњу било је лакше, брже и сигурније.

После прочитаног текста у уџбенику водити разговор са ученицима.

- Како је изгледао путник пешак?
- Какви су били путеви којима су путовали пешаци?
- На којим животињама су јахали путници, јахачи?
- Какав је био товар који су они могли понети?
- Које су предности путовања јахањем?
- Каква је била коњска опрема?
- Која врста коња је била најдрагоценија? Зашто?

Објасни пословицу: Сребрно седло на чини добра коња.

У којим ситуацијама народ за неког каже: *Пао с коња на мајарца?*

Нацртај путника пешака или путника на коњу.

12. КАРАВАНИ

Трговачки промет робе кроз наше крајеве изводили су најчешће каравани. На својим коњима и мазгама трговци су преносили разну робу. Најчешће су се кретали Цариградским и Дубровачким друмом. У промету је била разноврсна роба.

„...Поклони што их Дубровчани чињаху владоцима и господи српској беху у скупоченим, лепо бојеним тканинама. Златни вез, свила и кадива беху роба веома тражена од српске властеле, која јако вољаше раскош и сјај. Остали уважени предмети беху

различите прераде од метала: накит од сребра и злата, или оружје, секире, свакојаки алати и посуђе, затим стакло (судови и огледала), сапуни, мириси, зачини, јужно воће и слаткиши, риба, зејтин и напослетку вино...”

Владимир Карић
Србија – Држава и народ

- Зашто су трговци путовали караванима?
- Како су се штитили од отмицара и крадљиваца?
- Какву робу су трговци преносили на својим коњима и мазгама?
- Којим путним правцима су се кретали велики трговачки каравани?
- Шта су у Србију доносили, а шта односили трговачки каравани? У чему су носили своју робу?

13. КИРИЦИЈЕ

Посао кириције био је врло одговоран. Кириције су били људи не само од заната већ и од поверења. Њима се поверавао не само еспап већ и готов новац. Они су то благо, без икакве писмене потврде, примали и преносили кроз опасне путева пуне отмицара, насилника и разбојника. То су били људи од ауторитета, а често су и сами били газде. Било је оних који су имали и по десет својих биволских кола. Неки су имали сопствене караване од преко шездесет коња. Један познати кириција из Солуна имао је једанаест сопствених камила.

Кириције су биле угледни и богати људи.

После прочитаног текста у уџбенику и излагања учитеља/ице, поновити текст.

- Ко су биле кириције?
- Шта је био њихов посао?
- Какве односе су кириције гајиле са људима из чаршије?
- Зашто се каже да су кириције биле људи од поверења?
- Шта су све имале богате кириције?

Било је и другачијих кириција о чему нам сведочи народна питалица:

- Кирицијо, камо ти кирије?
- У хаџије и у механџије.

14. ГОСТИОНИЦЕ, ХАНОВИ, КАРАВАН – САРАЈИ

Ханови и караван – сараји који су грађени поред путева били су главно и једино прихватилиште и коначиште за уморне путнике.

Бројни путописци који су пролазили нашим крајевима оставили су јасну слику како су изгледали ханови и караван – сараји.

Евлија Челебија у свом опису Београда помиње преко двадесет трговачких ханова.

„...Пространо двориште је било најважнији део хана. Ту су стизали каравани, ту растоваривали и ту товарили еспап. У дворишту је велика двоспратна зграда у чијем је приземљу целом дужином штала за стоку. На спрату који је опасан дрвеним чардаком, нижу се собе једна за другом. У свакој тој соби сав намештај је пространа асура на поду, ибрик и леген иза врата. Крај капије је мала кафаница, искићена цезвама где се за путнике и њихове посетиоце пече кафа.”

У ханове су долазиле кириције и са разних страна доносили свакојаки новац: дукат, цванцик, грош, талир, руску рубљу... Такве кириције били су стални гости београдских ханова, те су ханови представљали праве берзе, где су се закључивале и исплаћивале све погодбе и кроз које се кретао сав наш трговачки промет.

После читања лекције из уџбеника и излагања учитеља/ице, поновити изложено градиво.

15. ГОСТОПРИМСТВО

Гостољубље и гостопримство су лепе особине својствене нашем народу. Одувек се гост дочекивао и у свакој кући радо примао. О тој особини писали су многи путописци, али и наши песници и књижевници.

„Имамо пуно лепих обичаја. И гостољубље је такав обичај. Кад у српску кућу уђе путник, ма и странац, одмах га понуде да седне и да се одмори.

Питају га: одакле је и куда иде, кога има на дому и каква је летина у његову крају. Док се тако разговарају домаћин или који старији од укућана, дотле млађи спреме што за јело да се гост почасте.

Грех је кад се путник не прими у кућу. *Прими га нек се одмори, га му подај макар и чашу хладне воде и кору суха хлеба, али га немој одбити*, тако каже наш народ.”

Јован Јовановић Змај

Разговор са ученицима:

– Зашто је у прошлости било путника – изненадних гостију у нашим крајевима?

– Како су домаћини дочекивали изненадне госте?

– Зашто се сматрало грехом не примити путника у кућу? (Људи су некада веровали да се и свеци *прећварају* у путнике. Постоје многе приче како је Свети Сава као обичан сељак путовао нашим крајевима. Људи су веровали да им и такав путник може ненајављен доћи у кућу, те је грехота не примити га.)

– Зашто је гостољубље леп народни обичај?

– Испричај неки случај гостопримства у кући твојих родитеља.

Следећи текст се може прочитати ученицима на часу, као сликовити приказ „о ружном зајму и лепом враћању”.

МЕЂУ ЉУДИМА СВАШТА БИВА

Један сељак из Посавља отиде у горња села да купи волове. У једном га селу ухвати киша и омркне, па се јави једној

кући и потражи конака. Домаћин изиђе и каже му да у селу има механа, па нека иде тамо да ноћи.

– Ама, да ти платим, брате, што ћу ноћити. Немој ме кретати ноћас да тражим механу!

– Не може, брате, немам сена за коње; не може, не може!

– О, оваква човека да ми не да Бог више видети, – рече у себи Посавац. – Ово као да није наша вера.

Ободе коња и оде.

Лутао је дуго и ломио се преко потока по мраку; једва најпосле нађе механу те преноћи.

После неког времена градио се насип уз Саву. Једно вече, од плахе кише, нагнули сви људи с друма да преноће у сеоској механи. Било их је тако много да се напунила свака соба па и стаја за стоку. Тада стигну из вароши два путника, два сељака из горњих крајева, који се враћаху кући. Механција им каже да не могу ноћити, јер је препуно народа. Од кише нису могли даље да путују, те они зађу по селу да траже гостопримство.

– Хеј, домаћице! – викну пред једном кућом.

– Чујемо – одговори домаћица и изиђе пред кућу.

– Можемо ли ноћити?

– Бога ми не знам шта ћемо за коње, а ви можете!

– Шта му драго, само да се склонимо у сухоту.

– Уђите! Сад ће доћи мој човек, он ће наћи што и за коње.

Они уђу у авлију; одјашу, распреме коње и сами уђу у кућу да се греју и да се суше. Грејући се задремају.

– Ви дремате – рекне им домаћица – а мога човека још нема. Ходите амо у собу и спустите се овде на овај кревет; сад ће и он доћи. Они легну, а она настави да справља нешто вечере.

Дође и човек.

– Жено, ево једног шарана! Одавно ниси оваквог видела.

– Добро баш! Ево имамо госте у соби!

– А ко су?

– Неки путници. Нагнало их зло време, па свратили да преноће.

– Баш добро! Деде брже једну чорбу, а ја одох да начупам за коње мало сена. Бога ми, огризине, јер сена још нема.

Кад вечера би готова, домаћин уђе у собу са свећом. Пробуди госте и позва их да вечерају. Оба се с њим упутише, ама се један чудно замисли и све гледа преда се.

– Бог ти душа, брате, познајеш ли ти мене? – упита он домаћина после приличног ћутања.

– Не познајем, брате, нисам те никад видео.

– Камо лепе среће! Ама јеси! Ја сам оно био што те ономане не примих у кућу, па гле како дође ред да ми ти овако добро платиш за оно моје зло.

– Е, међу људима свашта бива. Него вечерај, љубави ти!

– Ја ти не могу ништа окусити – рече путник – ако ми не опростиш.

– Немам ти, брате, шта праштати, него једи, Бога ти!

– Не могу док се не побратимимо.

– Пристајем, – рече домаћин – нека је у добри час!

Ту се они пољубе и побратиме. Сад Посавац прича и не прича, ал' онај други, где стане, где седне, говори о томе како је ружно одбити од куће путника намерника, прича о ружном зајму и лепом враћању.

Милан Ђ. Милићевић

– Шта се десило двојици сељака из Посавине?

– Како се осећао човек који није Посавца примио на конак када му је била невоља, а нашао гостопримство у његовој кући, када је сам био у невољи? Како би ти поступио да си био у тој ситуацији?

– Шта је било на крају?

– Какав би други наслов могао дати овој причи?

16. ГУСЛЕ МОЈЕ, ОВАМО ТЕ МАЛО

„Амо и ши шанано тудало”

Некада су гусле биле обавезни инструмент у свакој српској кући. Песма и звук гусала бодриле су душу народа у свим недаћама и давале јој снагу да траје и опстаје. Уз гусле су

опеване битке и српски јунаци који одоше у историју и у вечност.

Госту кућном, пошто се одморио и почастио, указивала се част и тиме што су му гусле пружане, да у њих загуди и отпева своју песму. Уз гусле се певало и на веселјима или каквим другим верским светковинама. Тако су се многе песме и училе и распростирале.

Некада су радо слушани слепи гуслари. Најпознатији међу њима био је Филип Вишњић. Родио се 1767. године, двадесет година пре рођења Вука Крацића, у селу Српска Трнава недалеко од Зворника. Филип Вишњић је ишао из места у место, гудео уз гусле и певао јуначке народне песме. Гудели су тада многи народни гуслари. Вук Карацић је од њих сакупио и записао бројне песме. Оне данас чине наше велико народно благо.

Мотивација за овај час може бити управо слушање гусала са CD – а који ће учитељ/учитељица претходно припремити. Ако се на час могу и донети гусле, доживљај ће бити потпунији.

- У којим приликама су људи некада гуслали и певали уз гусле?
- Који догађаји и јунаци су опевани уз гусле?
- Ко је најчешће гуслао и певао народу?
- Зашто је народ волео да слуша песме о бојевима и јунацима? Каква осећања у народу је будио звук гусала?
- Слушајте на часу гусларске песме.
- Ако се у вашем окружењу организује гусларско вече, посетите тај догађај. Причајте о томе.

17. У ДОМАЋИНОВОЈ КУЋИ

Живот нашег народа у прошлости, разноврсност и лепоту народних обичаја описивали су бројни путописци пролазећи кроз наше крајеве. Гостољубље је особина, а гостопримство обичај који је изазивао посебну пажњу. Свој доживљај гостопримства у кући једног домаћина описао је немачки путописац Ото Дубислав Пирх у делу *Пушовање по Србији*.

После прочитаног текста из уџбеника водити са ученицима разговор:

– Шта се из прочитаног текста може закључити – да ли је ова посета била изненадна или најављена? (Овде је реч о домаћину који припада богатијем слоју људи и гостима који долазе из далека.)

– Какви су обичаји за столом?

– Колико се дуго могло остати у домаћиновој кући?

– Чиме се гости и домаћини међусобно дарују на расанку?

– Уочи и запиши обичаје који су у овом тексту наведени, али се више не негују.

У наставку часа се може направити драматизација дочека гостију у сопственој кући.

Поделити ученицима улога домаћина, домаћице, гостију и упутити их да осмисле и одиграју игру ситуација: дочек гостију на вратима или капији, поздрављање, добродошлице, послуживање, наздрављање и здравице... све до испраћаја гостију.

Неко од ученика може да исприча како се у његовој породици дочекују, послужују и испраћају гости.

Говорити о пристојном понашању у туђој кући.

18. ЗАПРЕГЕ

За обраду следећих наставних јединица пожељно је да ученици пронађу више различитих фотографија или слика коњске и воловске запреге, чеца и фијакера.

У прошлости, запрега је била једини начин да се из једног у друго место превезе некакав терет. Људи из села пазарним данима носили су у варош разне намирнице. Са њива се запрегом вукла пожњевена пшеница и обран кукуруз, запрегом се носило жито у млин, запрегом се у јесен доносила дрва из шуме. Одлазак у госте, на вашаре и саборе није се могао замислити без запреге. Скоро свака кућа у селу имала је дрвена кола која су вукла волови или коњи.

Ако се и данас негде у селу могу пронаћи оваква кола или бар њихови делови (точкови, јарам, коњска опрема) пожељно је да их ученици виде. Постоје салаши или етно – села у којима се ученици могу организовано провозати на овој запрези.

Разговор са ученицима:

- Шта је некада људима на селу значила запрега?
- Шта се све преносило коњском или воловском запрегом?
- Како су људи своју робу штитили у кишним данима?
- Ако си се некада возио/возила на овој запрези, испричај како ти је било.
- Које су предности, а које недостаци запреге?
- Зашто тада није било саобраћајних удеса?
- Чиме се данас превозе роба и путници?
- По упутству из уџбеника направи дрвена кола.
- Нацртај воловску или коњску запрегу.
- Погледајте и анализирајте слике које сте припремили за овај час.

19. НА ВАРОШКИМ УЛИЦАМА – ЧЕЗЕ, ФИЈАКЕРИ

За реализацију овог часа учитељ/учитељица може да позове специјалног госта. То може бити дека неког ученика или друга старија особа која ће ученицима пренети сећања из свога детињства.

Разговор треба припремити и госта упутити у тему о којој треба да прича. То може бити власник чеза или фијакера и његово сећање на неки догађај и вожњу овим превозом.

Некада је вожња чезама или фијакером била основни превоз на улицама наших већих градова. Овај превоз користила је углавном варошка господа – богати трговци и чиновници. Фијакери су били луксузно опремљени (седишта пресвучена сомотом или кожом, прозори са завесицама), а са стране су имали по две светиљке за ноћну вожњу.

У селима су многи богати домаћини били власници чеза или фијакера. Користили су их за свечане прилике, одлазак у

госте у удаљено место, на вашаре или саборе. Најлепши је био одлазак на свадбе. Свадбене поворке са коњаницима на челу и већим бројем чеза и фијакера одавале су слику раскоши и богатих сватова. Преко чеза су стављани шарени ћилими, а сва су возила била окићена венцима од цвећа које су девојке по селу скупиле. Најлепши фијакер увек је био резервисан за младенце.

У неким местима данас се организују читаве параде чеза и фијакера. То су туристичке манифестације.

- Где се данас могу видети чезе и фијакери?
- Каква је разлика између чеза и фијакера?
- Какво је интересовање туриста за возњу фијакером?
- Ако ти се у неком туристичком месту пружи прилика да користиш овај превоз, учини то. После опиши тај доживљај.
- Нацртај чезе или фијакер.

20. КОЧИЈАШ

Некада су кочијаши обављали велики и важан посао. Превозили су путнике и ствари до жељеног места. Најчешће су се могли видети поред пристаништа или железничке станице.

После прочитаног текста из уџбеника и разгледања слика водити са ученицима разговор.

- Чиме су се некада бавили кочијаши?
- Где су налазили своје муштерије?
- Колико су наплаћивали свој труд?
- Како су их частиле задовољне муштерије?
- Кога су кочијаши о свадбама возили у својим фијакерима?
- Како су за ту прилику китили своје коње?
- Шта су кочијаши исписивали на арњевима својих кочија?
- Шта су увек морали да носе уз своја кола?
- Како су се трудили да забаве и развеселе путнике?
- Зашто је престала потреба за кочијашима?
- Ко данас превози путнике и њихове ствари?
- Нацртај кочијаша у фијакеру или чезама.

21. РАБАЦИЈЕ

- Шта је био посао рабација?
- Каква је била њихова запрега? Зашто су некада на пут водили и пар резервних волова?
- Шта су обавезно носили на пут?
- Ко је најчешће налазио посао?
- Како су се рабације припремале за пут?
- Размисли: у ком делу вароши су живеле рабације? Зашто? (На периферији.)
- По чему знамо да су рабације били људи од поверења?
- Ако си се некада возио/возила запрежним колима опиши тај доживљај?

22. ПУТ ШИРОК, ВРАТА ОТВОРЕНА

Понављање наученог градива

Понављање се може организовати усменим путем, у виду теста или контролне вежбе. Вештији учитељи овај час могу осмислити и у виду пригодног квиза, када ће ученици путем такмичења представити своје знање.

ВЕСЕЛО СРЦЕ КУДЕЉУ ПРЕДЕ

23. КОСИДБА

Наши водичи, бака и деда са својим унуцима, довели су нас у Шарене ливаде на косидбу. Диван догађај, сличан многим другим догађајима који се организују у нашим крајевима.

- Шта је циљ оваквих догађаја? (Враћање у прошлост и подсећање на дивне обичаје које је наш народ некада неговао.)
- Каква је била слика коју су деца затекла у Шареним ливадама? Опиши то дивно пространство које се простирало испред њих.
- Како је деда својим унуцима описао косидбу? Испричај то до детаља.

- Зашто су косачи били обучени у народне ношње?
 - Ко је косачима доносио воду са извора, да се освеже, умију и расхладе? Како су девојке бодриле косаче да брже и боље раде?
 - Шта се догађало по завршетку косидби?
 - Како је деда објаснио деци употребу покошене траве – сена?
 - Ко је употпунио и улепшао слику косидбе?
 - Шта су радили чланови сеоског културно – уметничког друштва? Како су били обучени? Које су песме певали и које игре играли? Знаш ли ти неку од тих песама и игара?
 - Ко је направио изложбу предмета из прошлости?
 - Који су предмети ту били изложени? Чему су они некада служили? Којим предметом би ти допунио ову изложбу?
 - Шта су радиле баке, старије жене и девојке?
 - О којим обичајима су баке говориле посетиоцима?
- Размисли: Којим активностима је још могао да се допуни овај догађај у Шареним ливадама?

24. КОМИШАЊЕ

Час почети разговором са ученицима о томе који су то били радови у пољу које су људи некада сами обављали. (Орање, сетва, жетва, берба кукуруза, комишање.)

– Шта је комишање? (На час донети два – три неољуштена клипа кукуруза или објаснити слику у уџбенику.)

Овај књижевноуметнички текст из уџбеника, пожељно је да лепо и изражајно прочита учитељ/учитељица, уз тиху пратњу фруле у позадини. Тако ће уметнички доживљај бити снажнији.

- Ко све учествује у комишању?
- Како изгледа шаша са које се скидају клипови кукуруза?
- У које доба дана се прави комишање?
- Каково је расположење међу комишарима?

Прочитај одломак којим ћеш дати одговор на претходна два питања.

- Шта бива кад се заврши комишање? Шта раде деца, а шта одрасли?
- Какав је зов и бруј фруле који у коло подигне и старије?

- Колико дуго траје ова чаролија?
- Шта ће се десити сутра увече на неком другом гумну?
- Како је књижевница Љубица Стевановић представила комишање? (Јасно, сликовито, описима природе и људских осећања.)
- Који пасус у тексту ти се највише допада? Објасни због чега?
Ако си и ти нешто слично доживео, као што су твоји вршњаци доживљавали комишање, испричај то.
- Зашто данас нема комишања? Како се данас бере кукуруз?

СВИРАЈ СВИРЧЕ НЕМОЈ СТАТИ

25. ФРУЛА

Најраспрострањенији и најособенији инструмент у Србији била је фрула. Правили су је, на пашњацима и пољима мали пастири и једни друге дозивали њеним пискавим звуком. У топлим јесењим вечерима, весела песма девојака на прелу, поселу или комишању, била је много лепша ако је прати нежни звук момачке фруле. Фрулаши су својом веселом свирком, окупљали момке и девојке, да у црквеној порти, својом игром испуне недељно или празнично послеподне. О крсној слави, у рукама вештог фрулаша, свечани звук фруле, стварао је добро расположење гостију и домаћина.

„...Глас свирале не разлеже се само при игри у колу него се чује на све стране по свој Србији. Као и песма тако се исто и свирка чује путем и у брду и у пољу...”

В. Карић

Србија – опис земље, народа и државе

За овај час учитељ свакако треба да омогући ученицима да чују звук фруле. Ако је могуће, на часу може бити присутан гост – фрулаш који ће деци показати и описати овај инструмент. Његова свирка ће улепшати и оживети овај час.

Уколико у разреду или у школи има деце фрулаша, сусрет са њима треба да буде неизбежан. Фрулаш на часу ће код деце

пробудити интерес и жељу да и сами свирају на овом инструменту.

Многи ученици имају фрулу купљену на вашару која ће на овом часу бити од користи. Свако дете може да узме инструмент у своје руке и да на њему покуша да свира. У неким школама постоје оркестри малих фрулаша.

26. ИСКОЧИ СЈАЈНА ЗВЕЗДА ИЗ ЗЛАТНОГ СТОЛА...

Приповедање у Шареним ливадама се наставило. Баке су се надметале у препричавању старих обичаја који су улепшавали живот народа у прошлости. Причало се о сетви, жетви, вршидби, али и о мобама које су све ове послове лако и успешно завршавале. Људи су живели са осећањем заједништва, поштовања и љубави па су сваки догађај улепшавали, украшавали и са домаћином заједно доживљавали. Тако је било у време свадби и свадбених весеља.

Свадба и свадбено весеље је догађај који се у нашем народу поштује од давнина. Окићено је дивним обичајима и опевано у бројним песмама.

Средства и материјал за обраду ове наставне јединице може бити врло богат и разноврстан. То могу бити слике и фотографије, видео – снимци, делови одеће, накит, стихови из народне поезије, сећање баке или деде на њихово свадбено весеље, и на крају, искуства ученика који су овакав догађај имали у породици. Које од ових средстава ће учитељ употребити зависи под његових могућности, маште и креативности.

Свадбени обичаји се у нашим крајевима мање или више разликују. Припрему овог часа учитељ/учитељица треба да почне доста раније. Једна од могућности је да ученике упуте у вођење интервјуа са баком, деком, старијим рођацима или комшијама. Тада би ученици записивали сећања својих саговорника од момента упознавања са момком или девојком (где и када се то десило), преко веридбе, буклије, кићења капије, сватова, весеља у младожењиној кући. У разговору ученици

треба да инсистирају на истицању и опису обичаја који се у датим ситуацијама примењује. Своје извештаје ученици ће реферисати на часу и тако склопити целину о свадбеним обичајима у свом крају.

Час се може улепшати разгледањем фотографија са венчања и свадбених весеља из прошлости. При том треба обратити пажњу на изглед младенаца, њихову одећу (нарочито невестинску), какав је вео имала невеста, да ли она седи, а он стоји, како су одевени сватови, какви су музичари (хармоника, труба, гајде) и многе друге појединости. Разгледањем фотографија може се утврдити да ли је свадба била градска или сеоска, да ли потиче из далеке прошлости или из новијих дана.

Ученици који су имали свадбено весеље у својој породици или ближој родбини могу о томе опширно да причају.

- Где су се некада сретали и упознавали момци и девојке?
- Како се обавља просидба или прошевина?
- Испричај о обичајима који су везани за веридбу?
- Шта је буклија и чему она служи?
- Како се користи буклија?
- Чиме су се некада китиле капије младенаца?
- Где се окупљају сватови? Чиме девојке ките сватове, коњанике, чезе и фијакер у коме ће се возити младенци? Како се дочекују кум и стари сват?
- Шта се за то време догађа у девојчакој кући?
- Где се обавља венчање? Ко потписује склапање брака и младенцима даје благослов?
- Наброј обичаје који се изводе када младенци после венчања стигну пред младожењину кућу.
- Ко су пођани и када они долазе?

Направите сопствени сценарио свадбених обичаја у вашем крају.

Уредите етно- кутак у вашој учионици.

27. ГАЈДЕ

Гајде су некада биле распрострањене по целој Србији. Могле су се чути на сваком народном веселју: на свадбама и вашарима, на саборима и свуда где се народ окупљао, играо и певао. И данас свирају у гајде у источној Србији. Познате су и зурле у које свирају уз тупан и бубањ. Ови инструменти су се сачували само на југу Србије.

Пожељно је да учитељ/учитељица омогући ученицима да на овом часу чују звук гајди као и звук зурли уз тупан и бубањ. То могу бити аудио-записи ора и песама које се на овим инструментима свирају. Такође, добро је обезбедити слике ових инструмената или видео-записе са појединих догађаја где се свирају ови инструменти (исечци из филмова, свадбена веселја, сабори...).

- Од каквог материјала се праве гајде?
- Од чега се праве дипле и дуваљка?
- Како се држе гајде?
- Како се добија звук на гајдама?
- Како изгледају зурле, тупан и бубањ?
- У којим крајевима се свира на овим инструментима?

Научи да играш неку игру која се на овим инструментима свира.

ШОРОМ ЧЕЗЕ, А ДУНАВОМ ЛАЂЕ

29. КАКО СЕ НЕКАД ПЛОВИЛО РЕКАМА

Враћајући се из Шарених ливада, наши путници су пролазили поред оближње реке. То је био повод да уз дедину причу прошире своја знања стечена у ранијим разредима. Добро су научили како се некад путовало нашим друмовима. Сада је било занимљиво питање како се некад пловило рекама.

Дедина прича је била интересантна. Набројао је: балван, чун, чамац, лађу, пароброд. Свако од ових средстава било је у своје време велика помоћ.

За овај час пожељно је припремити слике ових средстава, како би ученицима који не живе поред река ови садржаји били јаснији.

- Које је било прво и најпростије средство којим су људи пловили у далекој прошлости?
- Како настаје чун? Како се чун покреће?
- Ко је у далекој прошлости правио овакве чунове?
- Од које грађе се праве чамци? Како се покрећу и чему служе чамци?
- Која роба се лађама превозила Дунавом?
- По чему су лађе добијале своје називе?
- Када је настао пароброд?
- Где је саграђено прво бродоградилште у Србији?
- Како се звао први велики брод саграђен у том бродоградилшту?
- Ко је путовао паробродом *Делиград*?

На излету, поред потока, деца могу да направе чамчиће од папира па да онда у потоку прате њихово кретање. Нека то буде њихова мала флота.

30. ПРЕЛАЗ ПРЕКО РЕКЕ

Људи који живе поред река одувек су имали проблем како да пређу са једне на другу обалу. Догађало се да тамо имају своја имања која треба да обраде или родбину којој треба да оду у госте.

У овој причи наведено је неколико начина за прелаз кроз плићак реке.

- Шта је то плићак? Ако сте некад прелазили преко плићака, опишите то.
- Како су људи зими прелазили реку оковану ледом?
- Где су људи правили брвна? Да ли је то дуготрајан и безбедан прелаз? Која су се два путника, у познатој басни, срела на брвну?
- Где су људи правили скеле? Шта су превозили скелама?

– Који је најлакши и најсигурнији начин за прелаз преко реке?
Ко је правио прве мостове на Морави? Од чега су Турци
правили мостове и ћуприје?

– Које обичаје и веровања знаш везана за реку, мостове и
ћуприје?

Нацртај један начин преласка преко реке.

ОД ДОБОШАРА ДО РАЧУНАРА

У временима без струје, без телевизије, без компјутера,
живот је текао много спорије. Људи су данима путовали из
места у место, па су тако и поруке преносили. Глас је путовао *од
устиа до устиа*, а хитне и важне вести преносили су татари или
курири.

31. ДОБОШАРИ

- За шта је био задужен добошар у селу?
- На који начин је он обављао своје задужење?
- Којим речима је позивао народ да га чује?

Људи су се увече окупљали на раскршћу или у центру села *на
збор* да тамо чују важну вест.

– Буди и ти добошар. Осмисли вест и на исти начин је у разреду
пренеси својим друговима.

32. ТЕЛАЛИ

- Како су телали обављали свој посао?
- Осмисли неку вест и покажи како би је као телал објавио
људима у вароши.

33. ТАТАРИ

- Испричај како су татари обављали свој посао.
- Шта су биле *мезулане*?
- Ко је био последњи српски татарин?

- Коју важну вест је донео кнезу Милошу?
- На које се све начине данас преносе вести и поруке?
- Колико брзо оне путују?
- На који начин ти шаљеш и примаш поруке?
- Нацртај једно средство јавног информисања

34. СЛИЧИЦА И РЕЧ – ЕТО РАДОСТИ

Отворимо фиоке ормара и потражимо старе албуме и збирке разгледница и честитки, које смо некада добијали од драгих особа. Пожутеле сличице и избледели рукописи враћају нас у прошлост и подсећају на време када је реч имала своје трајање. Та сличица и реч, ма одакле да је стигла, изазивала је радост и чинила живот лепшим. Али, та радост није нестала. Она се увек изнова јавља кад ко зна по који пут прочитамо драги текст.

- Да ли сте некоме послали разгледницу са летовања?
- Када сте послали честитку драгој особи? Којим поводом?
- Какви мотиви се могу видети на честиткама за Нову годину, Божић, Васкрс, венчање младенаца, долазак новорођенчета...? Нацртај неке од њих.
- За неку од ових прилика пошаљи честитку драгој особи – причинићеш јој радост која ће да траје.

35. ГОДИШЊЕ ПОНАВЉАЊЕ ГРАДИВА

Овај час учитељ/учитељица ће реализовати по сопственој замисли. Можда ће бити потребе да појединим темама посвети више пажње, можда ће то учинити уз помоћ експоната из свог етно-кутка или специјалног госта који ће на тај час бити позван. На часу се може прочитати прилог (текст) који се налази на крају приручника или извршити припреме за одељенску приредбу на крају школске године.

Овај час свакако треба да буде занимљив, да заокружи целину обрађиване материје и да код ученика изазове радост и задовољство због упознавања наше културе и традиције.

Игром судбине, људи су некада морали да остављају свој родни крај, тако да се у њега више никада не врате. Непознате

даљине, неизвесност, неочекивани догађаји и безброј других околности исплело је животну причу сваког појединца.

Па ипак, у дубини душе, човек носи сећање на родни крај, веру и обичаје, на претке и своје корене. Тај осећај се стиче рођењем, али се и од старијих наслеђује. Преци га остављају у аманет, са жаљом да потомци, ма где били, памте порекло, чувају језик и негују традицију.

О овој теми треба некада са децом водити разговор, а као мотивација може послужити следећа прича:

ОЧЕВ АМАНЕТ

Пошао неки цар у лов и у повратку сврати у чобанску колибу. У њој затекне овчара где са својим синчићем броји стадо. Овчара изненади царева посета, али се брзо прибра и уљудно га поздрави. Овчарев син такође приђе царевој руци и као какав маторац поздрави његов долазак са неколико лепих речи. Ово дете необично се свиде цару и он рече овчару:

„Пријатељу драги, ја бих радо хтео да упутим сада једну молбу теби: хоћеш ли ми дати да ја твог сина још овога часа узмем сасвим себи?”

Овчара то необично збуни. Приклонио је главу земљи, мислио, мислио и најзад рече:

„Господару светли, покорно те молим да знаш да свог сина као себе волим. Али кад ти желиш, ја се смерно клањам и јединца свога сина ти поклањам: да га чуваш царе, кад га узмеш себи, да му зло се никад догодило не би”.

Тада се окрете овчар своме сину, загрли га и кроз сузе рече:

„Пођи с царем овим, мој јединче мили! Али кабаницу и штап свој понећеш. Ако кадгод будеш у слави и сили, штап и кабаницу с ума да не смећеш! Памти увек, сине, ове речи моје:

Поштуј свој завичај и порекло своје! ”

Син пољуби очеву руку, обећа да ће његов аманет чувати и пође с царем.

Прошло је много времена од тада. Својим природним даром, мудрошћу и великим напором син сиромашног пастира постане велики човек, дочека највећу славу и част. Постао је царев доглавник.

Велики царев доглавник увек се сећао очеве завета. Чувао је свој пастирски штап и кабаницу као највеће светиње.

Увек у часовима одмора, док су други великаши проводили време у разонодама и весељу, царев доглавник је улазио у једну одају и тамо проводио читаве часове. Но како у ту одају нико није смео ући, код злобних људи се породи сумња.

„Свакојакe речи почеше да круже,
а неки га људи и цару оптуже:
да царeво благо узима у таји
и скривено чува у једној одаји.
Та одаја скрива пуне шкриње злата,
зато су јој увек затворена врата.”

Цар се веома изненади тим оптужбама. Он је веровао своме доглавнику. Знао га је увек као часна и поштена, али ипак хтеде да провери речи тужилаца. Дозвао је доглавника, рекао му шта се о њему говори и наредио да му покаже ту тајанствену одају. Доглавник се смерно поклони цару и са осмехом отвори врата на одаји.

„А кад се на соби отворише врата,
у њојзи не беше ни сребра ни злата.
О зиду висише кабаница стара
и уз њу тојага сеоског овчара. ”

Цар се томе необично зачуди. Он није знао шта то треба да значи. Тада му доглавник приђе и објасни да су то ствари које му је отац дао кад се као дете од њега растао. Рече му још и то да га те ствари подсећају на детињство, ниско порекло и родни крај. Цар се овоме необично обрадова па му рече:

„То је лепо, верни, поштени човече,
што се још и данас усред дворског сјаја,

радо сећаш свога милог завичаја:
што се и у слави, што ти мудрост стекла,
радо сећаш свога нискога порекла. ”

И Христос у слами углед'о је света,
па његовој слави то ништа не смета.

Из старе Читанке

ЧАРОБНИ ЗВУЦИ ИЗ ДАВНИНА (сценарио за школску приредбу)

Позорница је декорисана тако да представља сеоски амбијент из прошлости. На десној страни позорнице, у дубини је ограда (плот) иза које се види прозор и део крова сеоске куће.

Испред ограде, али ближе ивици позорнице, постављено је неколико мањих дрвених пањева, неки треножац, сноп шаше или сламе. На левој страни позорнице, пребачен је преко кулиса шарени вунени ћилим, а поред њега су окачене тикве, тестије, венци лука, паприке... Завеса је подигнута.

У позадини се чује звук фруле и мелодија песме *Ој Морамо, моје село равно*. Са десне стране позорнице, полако излази група дечака и девојчица обучених у народне ношње и лагано седа на постављене пањеве. Само један пар (дечак и девојчица) прилазе средини позорнице и праћени тихом мелодијом фруле, јасно и изражајно, казују следећи текст:

1. **дечак:** ... У Србији се радо и много пева, свира и игра. Пева се не само уз гусле, при весељу или при каквим народним или верским светковинама него се певајући раде и сви послови: чобани певају по брдима и шумама, раденици по пољима, преље на прелима, жене код куће и путници путем.

1. **девојчица:** Тако исто, глас свирале не разлеже се само при игри у колу него се чује на све стране по свој Србији. Као и песма тако се исто и свирка чује путем и у брду и у пољу...

дечак и девојчица заједно: Овако је о Србији некада, писао Владимир Карић у књизи: *Србија – опис земље, народа и државе*. Престаје музичка пратња из позадине, а дечак и девојчица се придружују групи која већ седи на постављеним пањићима или треношцима.

2. **девојчица:** А о тој Србији некада, о песми девојака, о жетви, о моби, о прелу и комишању, слушали смо једне топле, летње вечери од баке и деде на селу. Из украдених даљина, искакале су искре њихове младости и тихо исплеле венац дивних сећања.

3. **девојчица:** Сећања на село које је било шарено: од зрелих жита,

4. **девојчица:** зелених отава,

2. **дечак:** плавих шљивика,

3. **дечак:** црвених јабучара,

1. **девојчица:** модрољубичастих винограда

2. **дечак:** буљука оваца на ливадама и пашњацима,

1. **дечак:** Шарено од граје босоноге дечурлије, са длановима поцрнелим од комишања зелених љуски ораха, са окраћалим панталонама подераним од пењања по дрвећу и тражењу гнезда.

СВИ: Од чије се цике село надимало и са њима расло.

1. **девојчица:** Шарено од девојака са повезаним марамама, које су им на ветру трепериле и беласале се по њивама, ливадама, лединама, баштама, сокацима и авлијама, а оне песмом пуниле живот. Са леве стране позорнице излазе две девојчице обучене у народне ношње и певају песму *Ој ливадо, росна траво*. У песми им се придружују и деца која су већ на позорници.

Ој ливадо росна траво, јаворе, јаворе,
ко по теби чува стадо, злато моје? ((2x))

Чувала их девојчица, јаворе, јаворе.
од седамнаест годиница, злато моје ((2x))

После завршене песме девојчице се повлаче са позорнице. Остаје претходна група која наставља разговор.

1. **девојчица:** А оне, ливаде, најлепше су и најбујније о Ђурђевдану, кад се високе влати траве и пољског цвећа лако

повијају на мајском поветарацу; кад унаоколо ври од живота узаврелих мравињака и веселог бруја пчела и бубамара; кад бели пролећни облаци, умивени и рашчешљани плове плавим бескрајем, а тебе обузме жудња за нечим чему име не знаш и подиже те лако, као да си и ти облак.

1. **дечак:** Кад већ лето увелико одмакне и на ливадама трава довољно порасте, људи организују косидбу. Од раног јутра, по хладовини, узимају своје косе и почињу да обарају откос по откос траве. Док мирише покошена трава, они се шале и певају.

Цела група почиње да пева песму *Три ливаде нигде хлада нема*. На позорницу улазе 3 – 4 косца који импровизованим косама *косе* траву, а за њима девојке са великим букетима траве и пољског цвећа, од којег праве букете и плету венчиће. Неке већ имају исплетене венчиће на глави. Оне су обучене у беле хаљине, а косци у беле кошуље и јелеке. Деца прилазе косцима и пружају им тестије са водом. Пред сам крај песме, једна од девојака ставља венац на главу једном од косаца, ухвате се за руке и поклоне публици. Сви учесници певају:

„Три ливаде, три ливаде, нигде хлада нема,
само једна, само једна ружица румена.
Испод руже, испод руже, заспала девојка,
ја је будим, ја је будим и лице јој љубим:
Устај рано, устај рано, свануло је давно,
Устај рано, устај рано, свануло је давно”.

Завршетак песме косци и девојке се повлаче са позорнице, а остаје група наратора.

1. **девојчица:** Кад се после кратког времена зазелени млада отава, на ливадама и пашњацима забеле се стада оваца. Млади пастири се весело дозивају песмом и свиралом. Блејање јагањаца и одјек звона на овцама расплине се и нестане у плавичастој измаглици брежуљка, што се, нанизани у венац, губе у даљини.

2. **дечак:** У подне, кад се стока одмара, окупе се негде у хладу да ручају. У торбици је заструг са сиром, печен кромпир, погача, а ту је и тиква напуњена хладном водом са оближњег извора.

1. **дечак:** После ручка, почиње игра: шарање прUTOва, прављење свирале од зове, леске или врбе. Често се и песма чује – она права, чобанска.

Цела група почиње да пева песму *Ој овчаре, млади јагањчаре*. За то време на позорницу улази група чобанчића обучених у преврнуте кожухе, са шубарама на глави и торбицама о рамену. Неко од њих носи тикву са водом. Они изводе своју тачку: чобанске игре. Један од њих ножићем реже свој штап, двојица у клечећем ставу држе један штап, а друга двојица га прескачу – онда замене улоге; један их нуди водом из тикве. За све ово време група наратора која седи на на својим пањевима пева:

„Ој овчаре, ој овчаре,
млади јагањчаре! (2x)
Где је теби, где је теби
твоје бело стадо? (2x)
Сто оваца, сто оваца
двеста јагањаца. (2x)
Ој овчаре, ој овчаре,
млади јагањчаре! (2x)
Терај овце, терај овце
где је шума густа.” (2x)

На крају, кад се заврши песма, чобанчићи уз музику из позадине, или звук фруле неког од учесника, одиграју неколико тактова, неке од влашких игара. Игром се повлаче са позорнице.

3. **дечак:** Људи су били упућени једни на друге па су живели са осећањем заједништва, поштовања и љубави.

3. **девојница:** Кад дође лето и нагомилају се тешки пољски радови, окупи се моба па домаћину притекне у помоћ. Момци и девојке, млађе жене, људи оду код једног домаћина и за дан пожању пшеницу.

Улази група *жетелца* са срповима на раменима. Скидају српове и савијени имитирају жетву. Сви су обучени у лаку белу одећу. Сви на позорници певају:

Наджњева се момче и девојче, (2x)
момче жање два'ест и три снопа,

а девојче два'ест и четири. (2x)
Песма траје па утихне, чује се само мелодија.
Са леве стране позорнице, испред кулиса, излази дечак:
Жетву жела лепота девојка
златном руком и сребрним српом.
Кад је било око пола дана,
запевала лепота девојка:

девојчица: Ко би мене снопље повезао,
дала бих му моје бело лице;
Ко ли би ми водице донео,
дала бих му моје чарне очи;
А ко би ми ладак начинио,
ја би њему верна љуба била.

дечак: Она мисли нико је не слуша,
Слушао је овчар од оваца;
Рогозом јој снопље повезао,
Од леске јој ладак начинио,
И донео лађане водице,
Па беседи лепоти девојци:
„Дај, девојко, што си обећала.”

девојчица: Ал' девојка полукава била,
Па се она млада одговара:
„Ид' одатле млади чобанине!
Ако си ми снопље повезао,
Твоје овце по стрњики пасу;
Ако си ми водице донео,
И ти си се лађане напио;
ако си ми ладак начинио,
И ти си се под њим одмарао!”

Дечак и девојчица се повлаче са позорнице, а мобари престају са радом.

3. **Дечак:** Кад се мобари увече врате са рада домаћиновој кући, чељад донесе воде те сви оперу руке.

(Девојчица улази са тестијом, полива мобаре, а они перу руке.)

4. **Девојчица:** Тада домаћин кади све мобаре тамјаном, а они се окрену истоку и помоле Богу.

Домаћин улази са кадионицом и кади мобаре, они се крсте.

Домаћин: Здрави били, здравље и срећу са собом носили!

Мобари сви: Здрав био, домаћине!

Двојица мобара дижу чаше, домаћин такође узима и подиже чашу.

1. **мобар:** Домаћине, роде мој,
срећа стиже у дом твој;
У амбар ти стиже бело жито,
Нек' ти чело буде поносито!
Увек имао пуне наћве,
А с јесени пуне бачве!
Снаје ти погаче месиле,
дечици се смешиле;
Сиротињи давао
Богатство увећавао!

2. **мобар:** Снаје ти колевке љуљале,
Славску икону чувале.
Вазда имао широке друмове,
И старе кумове.
Бог ти дао све што ти је срцу мило,
Све ти здраво и весело било.
Дуго поживео, богатство стек'о,
Домаћине, беле пчеле дочек'о!

Сва тројица се куцају.

домаћин: А сад, сви у коло!!!!

Почиње игра Хајд' поведи весело и коло се наставља другим пригодним играма. У коло се хватају сви – и наратори. Завршетком игре жетеоци се повлаче, само се 1. дечак и 1. девојчица враћају на своје првобитно место.

1. **дечак:** Кад прође Свети Илија и летње жеге мало утихну, у Србији је био обичај да се праве прела.

1. **девојчица:** Увече, кад се дан смири и сви послови позавршавају, окупе се момци и девојке, па на сокаку заложу велику ватру. Оне плету, преду или везу своје девојачке дарове и певају, а момци им у песми помажу.

Одлази група дечака и девојчица у народним ношњама. Оне носе плетене корпице са ручним радом, а они корпу са кукурузом који ће уз разговор крунити. Двојица дечака носе по нарамак гранчица које постављају испред пањића и трножаца – двоје наратора им помажу. Један од њих испод гранчица укључи батеријску лампу која ће имитирати ватру. Сви, долазећи, певају:

„Коленике, коленике вретено (2x)

Пошла цура на прело изгубила вретено. (2x)

Коленике, коленике вретено (2x)

Наш'о драги па неда, док не пође за њега (2x)

Тандрчак, тандрчак, вретено (2x)

Не знам мајко шта ми би, па вретено изгуби.” (2x)

Завршетком песме сви су поседали на пањеве, трупчиће, снопове или столице трношке и формирали прело. Девојчице плету, везу или преду, а дечаци круне кукуруз. У позадини се чује тихи звук фруле и мелодија песме *Ој Мораво, моје село равно*. Мелодија прати следећи текст:

1. **девојчица:** Преле су преље с вечера,

Која је више напрела?

Мајкина Ружа највише;

Стигла је вала до цара,

Посла јој цару повесмо:

2. **дечак:** Нај теби, Ружо, повесмо,

Опреди мени шаторе,

Што од тог теби остане,

Опреди себи дарове,

У мом двору дерала

- На мојој руци спавала!
1. **девојчица:** Мудрија Ружа од цара,
Послала цару срдачку:
„Нај теби, царе, срдачку,
начини мени стан од ње.
Што од тог теби претече
начини себи дворове,
По њима ја ти шетала,
на твојој руци спавала!”

Завршетком овог текста престаје и музичка пратња.

Следеће текстове казују наизменично 1. ученик и 1. ученица (наратори) и учесници прела.

1. **ученица:** Мудрост, рад и поштење су врлине које је наш народ одувек много ценио. О тим врлинама настале су бројне изреке, загонетке, пословице, брзалице – као најлепши бисери народнога ума.

2. **ученик:** Без орача и здрава копача не би било хлеба ни колача.

3. **ученик:** Раоник што више оре – све је светлији.

2. **ученица:** Каква сетва таква жетва

3. **ученица:** Што год можеш данас урадити, не остављај за сутра.

1. **ученик:** Поред пословица, у народу су настале и загонетке за надметање у брзом размишљању и проницању у тајне језика.

4. **ученик:** Випоје поји, на копљу стоји, да није вивоја, неби било никога.

Сви: Клас пшенице у пољу!

4. **ученица:** Везак везе везиља златном жицом по гори.

Сви: Свилена буба!

5. **ученица:** Паде бисер у село, село бисер покупи.

Сви: Киша!

1. **ученица:** Брзалице су кроз игру и смех, брзим изговарањем и понављањем без грешке, изоштривале моћ запажања и памћења.

2. **ученик:** Црни јарац црном трну црн врх гризе; Не гризи ми јарче црном трну црни врх.

3. **ученик:** Шаш деветерошаш, како се раздеветерошашио?

1. **ученик:** Шале и хумора је увек било, јер у песми и шали дан брзо прође, а умор се не осећа.

За све ово време девојчице плету, преду или везу, а дечаци круне кукуруз. Једна девојчица почиње, а остали јој се придружују певајући песму *Ој јесење дуге ноћи*.

„Ој јесење дуге ноћи ој,
Ој јесење дуге ноћи, реко драги да ће доћи ој,
ој драги мој! 2 x
Ил' ће доћи, ил' не доћи ој,
Ил' ће доћи, ил' не доћи, чекаћу га до поноћи ој,
ој драги мој.” (2x)

1. **ученица:** Песмом девојачком и нежном фрулом момачком, извија се кроз топли вечерњи ваздух и њихова чежња, размењују се осмеси, крију уздаси па на јесен – село звони од свадбених прапораца.

2. **ученица:** Шарене се окићене капије, а село мирише на босиљак и рузмарин.

3. **ученица:** Будуће невесте припремају и пакују своје дарове. Понеће их младожењиној кући и тамо даривати свекра и свекрву, девере, заове и осталу бројну родбину.

4. **ученица:** Свакоме ће дати име као израз поштовања и уважавања. За мушкарце у кући и фамилији – родбинска имена: Деверко, Браца, Бата, Брале...

2. **ученица:** Женска имена била су искићена и накинђурена свакојаком лепотом и милином: Сека, Сеја, Сејица, Шећерка, Милосеја, Лепосеја...

3. **ученица:** За старије: Нана, Мајка, Маја, Дада, Кека... Никога оне нису звале крштеним именом.

Са леве стране позорнице долази дечак у народној ношњи, носи окићену буклију и прилази учесницима прела.

дечак са буклијом: Пре свадбеног весеља, домаћини окићеном буклијом позивају родбину и пријатеље. (Пружа буклију неком од дечака.) Позивамо вас да у недељу дођете на венчање наших младенаца.

2. **Дечак:** (Устане, узима буклију, прекрсти се и пре него што отпије каже):

– Дај Боже, да су младенци живи и здрави, да их прати срећа, слога и љубав

Још неколико званица прекрсте се, отпију и благосиљају:

– Нека да Бог да су младенци живи и здрави!
– Да су живи и здрави младенци, да имају слоге, среће и љубави!

Дечак са буклијом излази, а из позадине се чује тиха пратња на фрули и мелодија песме *Трепетљика трепетала пуна бисера*. Сви устају, окрећу се према левој страни позорнице и изговарају следећи текст:

„Искочи сјајна звезда из ведре неба
И лепа Милка – из златног стола,
Из златног стола и бела двора,
Од своје мајке и рода свога.”

На позорницу ступају младенци праћени великом групом окићених сватова који уз пратњу хармонике певају песму:

„Трепетљика трепетала пуна бисера
хај, ови наши бели двори пуни весеља.
Сви се редом весељаше мајка највише,
хај, довели јој ђул невесту, ђулом мирише...”

Сви који су били на позорници аплаудирају. Младенци прилазе публици, окрећу леђа и *млада* преко главе баца бидермајер у публику. Млади приносе *наконче* (велику лутку), она га подиже, три пута окреће и пољуби. Затим јој приносе сито, она пшеницом посипа све на позорници и баца га иза кулиса. За све време пева се песма уз пратњу хармонике, сватови аплаудирају уз повике живели младенци, живели...

Затим почиње народно коло у које се хватају сви који су били на позорници.

ЗАВЕСА

НАПОМЕНА

Овај сценарио је замишљен тако да би у његовој реализацији требало да учествује већи број ученика. То могу бити ученици више одељења истог или различитих разреда. Групе могу појединачно припремити поједине делове, а онда их спојити у целину. Учитељи који у школи немају толики потенцијал, могу припремити један део сценарија, у зависности од тога који обичај желе да прикажу.

Срећан и успешан рад жели вам ауторка,
Слађана Миловановић